

Respektprogrammet

Av Erling Roland og Grete S. Vaaland

Universitetet
i Stavanger

Det humanistiske fakultet
Senter for atferdsforskning

STATLIG SPESIALPEDAGOGISK KOMPETANSESENTER

Innhold

Om Respekt.....	3
Litt om forfatterne	3
Respektprogrammet.....	4
Respekt	4
Positiv atferd	4
Negativ atferd	4
Skolesamfunnet	5
Organisering av programmet.....	5
Skoleomfattende program.....	6
SFO.....	6
Integrert modell.....	6
Prosjektgruppen	6
Læringsarenaer	7
Kursdagene	7
Oppfølgingsseminarene	7
Skolen	7
SAF og lokal veileder	7
Spørreundersøkelser	8
RespektNettverket.....	8
Faglige hovedprinsipper	9
Autoritative voksne	9
Bredde	9
Konsistens	9
Kontinuitet	10
Faglig innhold og kursdager.....	11
Kursene for hele personalet.....	11
God start.....	11
Klasseledelse, konsentrasjon og disiplin	12
Mobbing.....	13
Skole – hjem samarbeid & skolesamfunnet	14
Sårbare elever	14
Tunge atferdsproblemer & intervensjoner.....	15
Materiell.....	15
Filmatisering	15
Tekster.....	15
Resultater	15
Avslutning.....	17
Referanser	18

Om Respekt

Denne serien nedlastbare pdf-er er produsert som en del av arbeidet under Respektprogrammet, som består av kurs, veiledning og eget arbeid på skolene.

Respekt for hverandre er en sentral verdi i et demokratisk samfunn, og skolen er den viktigste institusjonen for å legge dette grunnlaget. I skolen er gjensidig respekt en verdi i seg selv som påvirker læring og trivsel positivt. Respekt for hverandre skaper verdighet.

Personalet på skolen skal forvente at elevene viser hverandre respekt og at de respektere de voksne. De voksne må derfor gå foran som et godt eksempel overfor hverandre, og de foresatte.

Litt om forfatterne

Erling Roland er prosjektleder for Respektprogrammet og har vært sentral i utviklingen og utprøvingen av programmet. Han har skrevet en rekke artikler og bøker om ulike former for atferdsvansker, samt om forebygging og tiltak. Erling Roland var tidligere senterleder ved Senter for atferdsforskning, Universitetet i Stavanger, og er nå professor samme sted.

Grete Sørensen Vaaland er førstelektor og doktorgradstipendiat ved Senter for atferdsforskning, Universitetet i Stavanger. Hun har arbeidet på senteret siden 1993 og har deltatt i utviklingen og gjennomføringen av flere skoleutviklingsprogram. Arbeidsområdene hennes er bl.a. klasseledelse og problematferd, med vekt på mobbing og disiplinproblemer.

Forfatterne har alle rettigheter i forhold til teksten. Pdf-en kan skrives ut til eget bruk, men det er ulovlig å videresende, distribuere eller kopiere arbeidet. Dersom man siterer arbeidet må det gis full anerkjennelse til forfatterne, samt oppgis kildereferanse.

Respektprogrammet

Respektprogrammet skal hjelpe skoler til å utvikle og realisere sitt potensial for godt lærings- og sosialt miljø. Programmet er utviklet av Senter for atferdsforskning (SAF), ved Universitetet i Stavanger, og bygger på nasjonal og internasjonal forskning og erfaring, i tillegg til et nært samarbeid med praksisfeltet.

Respektprogrammet er krevende og passer for skoler som vil forplikte seg til et langsiktig arbeid. Hele programmet strekker seg over to skoleår, samt en forberedende fase om våren før det første skoleåret. Ved et tydelig fokus, høy bevissthet på implementeringsprosessen og god organisering, vil skolen oppnå en klar forbedring av læringsmiljøet.

Respekt

Den som merker respekt fra andre får næring til trivsel, vekst og omsorg for andre. Dette gjelder for eleven som får respekt fra læreren og de andre elevene, og for læreren som merker respekt fra sine kolleger og fra elevene. Grunnprinsippet respekt gir logiske føringer for skoleledelse, for ledelse av elevene og for samarbeid med kolleger og foresatte. For elevene kommer respekt til syne gjennom positiv og ikke negativ atferd. Det prinsipielle virkemidlet er gjensidig respekt og målrettet samarbeid mellom ledelsen og de ansatte på skolen.

Positiv atferd

Eleven er inkluderende og omsorgsfull overfor medelevene. Overfor læreren er eleven hensynsfull og hjelpsom. Eleven viser respekt ved å gjøre sitt beste i skolearbeidet og ved å ta vare på materiell, skolesaker og bygninger. Ved å sette en tydelig standard og ved å støtte og oppmuntre, stimulerer læreren til disse hovedmålene. Negativ atferd bryter ned. Oppmuntring og anerkjennelse av det positive er en viktig, men ikke tilstrekkelig motkraft.

Negativ atferd

Mobbing, mangel på konsentrasjon, disiplinproblem, vold, skulk, rasisme og negativ gjengdannelse er atferd som skal forebygges og reduseres gjennom arbeid med Respektprogrammet. De tre første som står i kursiv, er hovedinnsatsområder og får størst oppmerksomhet. Grunnen er at disse tre typene problematferd har stor forekomst i skolen og representerer nokså kroniske utfordringer for mange lærere og elever. Målet er likevel at programmet skal gi resultat i form av målbar reduksjon på alle de syv atferdsindikatorerne, og erfaringene viser at skoler kan lykkes med det (Ertesvåg & Vaaland, 2007).

Det er to viktige grunner til at man kan forvente en generell reduksjon i problematferd selv om ikke alle kategorier av slik atferd blir direkte fokusert:

- For det første er det slik at flere typer problematferd har noen felles bakenforliggende forklaringsfaktorer/årsaksfaktorer (Storvoll & Wichstrøm, 2002; Vaaland, Idsøe & Roland, akseptert). Dersom den innsatsen som blir gjort påvirker slike felles årsaksfaktorer, vil effekten kunne merkes på flere områder.
- For det andre vil et målrettet og langsiktig arbeid mot mobbing, mangel på konsentrasjon og disiplinproblem, vise elevene at skolen mener alvor med de regler og standarder de setter. Dette har generell virkning på all atferd.

Skolens og lærernes troverdighet når de stiller krav avgjøres av at de konsekvent, hver dag og i alle situasjoner, følger opp den standard de setter i forhold til disse tingene. Når elevene erfarer at skolen mener alvor, vil det kreves mindre innsats fra de voksne for å kunne påvirke andre typer negativ atferd. Troverdigheten styrkes når skolen konsekvent tar tak i negative væremåter og like konsekvent anerkjenner og oppmuntrer positiv atferd.

Skolesamfunnet

Det overordnede prinsippet i programmet er tydelig og respektfull skoleledelse og lærernes ledelse av elevene. Dette er et klart prinsipp for voksenledelse og har en sterk og positiv virkning på elevene (Roland, 2007).

På dette grunnlaget peker Respektprogrammet framover mot ordninger som gir elever formelle roller i skolesamfunnet. Et eksempel er miljøpatruljen, som gir elever ansvar i skolegården. I Respektprogrammet identifiserer skolen slike oppgaver der elever kan gis formelle roller. Slik bygger en gradvis flere elever inn i skolesamfunnets formelle, ansvarlige struktur. Dette gir også flere muligheter for samarbeid med foresatte og parter i lokalsamfunnet. I Respektprogrammet arbeider en dermed også for å knytte bånd mellom skolesamfunnet og bygda eller byen.

Organisering av programmet

Senter for atferdsforskning (SAF) er ansvarlig for programmet og gir støtte til skolens arbeid i gjennomføringen. Denne støtten gis samlet til en gruppe skoler, for eksempel to barneskoler og en ungdomsskole. Denne skoleklyngen samarbeider om gjennomføringen. Forberedelsene starter tidlig om våren. Elevene møter programmet første skoledag om høsten og varer i to skoleår. I siste del av programperioden legges det vekt på skolens videreføring av arbeidet.

Skoleomfattende program

Respektprogrammet er et skoleomfattende utviklingsarbeid. Dette gjenspeiles i at alle ansatte skal få kompetanseheving og de skal være aktive i arbeidet for å gjøre skolen bedre. Dessuten skal alle skolens aktører, inklusive elever og foresatte være delaktige i programarbeidet. Elementer i den skoleomfattende tilnærmingen er styrking av ledelse på skolenivå og utvikling av systemer for læring og samarbeid mellom de ansatte, mellom skolen og foresatte, og tiltak i forhold til elever på individ-, klasse- og skolenivå. Fokus på og arbeid med utvikling av skolen som organisasjon er sentralt. Dette er en forutsetning for å lykkes med forebygging og varig reduksjon av problematferd. Samtidige og integrerte tiltak over tid støtter opp om et effektivt utviklingsarbeid (Ttofi, Farrington & Baldry, 2008).

SFO

Selv om Respektprogrammet legger størst vekt på livet i klasserommet og i skolens fellesarealer, skal arbeidet på barnetrinnet også omfatte SFO. De faglige prinsippene om autoritative voksne som utøver tydelig ledelse gjennom relasjoner, strukturer, fellesskap og kontroll, er like relevante for et godt SFO-tilbud som et godt klasseromstilbud. Strukturer, rutiner, og forholdet mellom plikter og frihet vil være annerledes i SFO enn i undervisningssituasjoner. Det forhindrer imidlertid ikke at det prinsipielle grunnlaget for pedagogikken bør være det samme og kunne oppleves som konsistent av elever og foreldre.

Integrert modell

Respektprogrammet er organisert etter en integrert modell. Med det mener vi at utviklingsarbeidet skal gjennomføres ved bruk av skolens ordinære fora og arenaer. Trinn/teammøter og plenumssamlinger benyttes til Respektarbeid, og tiden til dette fastlegges på disse foraenes møtekalendere. På samme måte skal etablerte organer/fora som foreldremøter, FAU, elevråd, skolemiljøutvalg og driftsstyre/samarbeidsutvalg, involveres i Respektarbeidet. En fordel med en integrert modell, er at det er lettere å gå fra prosjekt til daglig drift siden arbeidet gjøres innenfor skolens ordinære organisasjon. En ulempe kan være at utviklingsarbeidet blir mindre synlig når det bakes inn i etablerte fora.

Prosjektgruppen

Rektor har ansvaret for implementeringen av standardene i Respektprogrammet. Når deltakelsen i programmet er klar, oppretter skolen en prosjektgruppe ledet av rektor. SAF gjennomfører et forankringsseminar over to dager for prosjektgruppene i skoleklyngen. Hensikten er at prosjektgruppen skal bli kjent med det faglige innholdet og implementeringsmetoden. Prosjektgruppen gjennomfører etter dette seminaret et forankringsseminar for hele personalet på skolen og leder arbeidet i programperioden.

Læringsarenaer

Kursdagene

De faglige prinsippene og metodene blir presentert for hele personalet i form av seks hele kursdager fordelt over de to årene programmet varer. Skolene i klyngen deltar sammen på disse kursene.

Oppfølgingsseminarene

Dagen etter hvert kurs samles prosjektgruppene til et heldagsseminar om hvordan kursets tema skal implementeres i skolene. Seminaret ledes av kursholder eller en annen ansvarlig. Rektor, i samarbeid med prosjektgruppen, har ansvaret for å organisere og støtte kompetanseutviklingen på skolen.

Skolen

Den interne kompetanseutviklingen foregår i plenum og i kollegagrupper. Skolen definerer et antall kollegagrupper med basis i skolens ordinære struktur, for eksempel trinnteamene. Skolen avsetter fast tid til arbeid med programmet, i en vekselvirkning mellom plenum og kollegagrupper.

SAF og lokal veileder

SAF har ansvaret for å distribuere programmet til skolene. Normalt gjøres det mot en skoleklynge av ca. tre skoler. Senterets ansatte og eventuelt eksterne fagpersoner arbeider i team på tre-fire personer, som har ansvaret overfor hver sine skoleklynger. Hvert team har sin leder som rapporterer til prosjektleder.

Hver skoleklynge får tildelt en eller flere lokale veiledere som får opplæring av Senter for atferdsforskning. Veilederen skal samarbeide med skolens prosjektgruppe ved å være drøftingspartner, rådgiver, samt etterspørre framdrift. Veileder mottar skolens aktivitetskalender, inklusive møtene i prosjektgruppen, og avtaler deltakelse i aktivitetene etter en bestemt ressursramme.

Skoleklyngens veileder(e) engasjeres og lønnes av skoleeier og er bindeledd mellom skolene og SAF. Veilederen kommuniserer med teamleder og kan anmode SAF om støtte i særlig krevende saker. Skolen og SAF kan også kommunisere direkte, og veilederen skal da være informert.

Veilederen har ansvaret for den praktiske gjennomføringen av kurs og seminarer og deltar som hovedregel selv på disse arrangementene.

Spørreundersøkelser

Om våren, når planleggingsarbeidet har startet, men før Respektprogrammet overfor elevene har begynt, skal det gjennomføres en spørreundersøkelse blant elever og lærere. Alle elever fra 3. klasse og oppover skal delta i en bred kartlegging av de områdene som programmet tar sikte på å påvirke. Elevenes atferd og deres opplevelse av klasseledelse og sosialt klima i klassen er tema som inngår i undersøkelsen. Lærerne svarer blant annet på spørsmål om klasseledelse, klassens atferd og samarbeid i kollegiet. Både elever og lærere svarer anonymt.

Hver enkelt skole får tilbakemeldinger med resultater fra kjerneområder i undersøkelsen. Denne tilbakemeldingen kommer tidlig på høsten og gir et bilde av hvilke utfordringer skolen bør arbeide spesielt med. Undersøkelsen danner også et grunnlag for å vurdere og å evaluere utviklingen ved skolen. Tilsvarende undersøkelse gjennomføres etter ett år og etter to år og gir dermed et sammenligningsgrunnlag. Resultatene blir tilgjengelige for skolene i en nettbasert portal der de kan se egen skoles resultat sammenlignet med andre skoler. Den enkelte skole kan kun identifisere seg selv mens andre skoler blir en samlet gruppe som de kan sammenligne seg med. Elevresultatene presenteres trinnvis når dette kan gjennomføres uten at anonymitetshensyn blir truet. Det innebærer at skoler med få elever ikke kan få trinnvise resultater. Lærerdatablader presenteres for skolen samlet for å ivareta nødvendig anonymitet.

Alle skoler som deltar i Respekt inngår en avtale som åpner for at Senter for atferdsforskning kan hente ut forskningsdata ved skolen. De årlige kartleggingsundersøkelsene inngår i dette. I tillegg kan det være aktuelt å hente inn andre typer data ved noen skoler. Dette er data knyttet til forskning som senteret gjør om spesifikke sider ved programmets innhold og implementeringen av det. Det prinsipielle samtykket til innhenting av forskningsdata forhindrer ikke at all deltakelse i forskning skjer etter individuelt samtykke fra den enkelte informant.

RespektNettverket

Skoler som har gjennomført programmet, samt de som er i implementeringsfasen, inviteres til å være med i RespektNettverket. SAF fungerer som sekretariat og redigerer en nettside for informasjon og kontakt mellom skolene. SAF arrangerer også en årlig, nasjonal konferanse for deltakerne i nettverket.

I tillegg til skolene, blir enkelte institusjoner og personer invitert til å delta i nettverket.

Faglige hovedprinsipper

Respektprogrammet hviler på fire viktige faglige prinsipper; *autoritative voksne, bredde, konsistens og kontinuitet*.

Autoritative voksne

Dette er en voksenrolle kjennetegnet ved en kombinasjon av omsorg og myndighet. En slik autoritativ tilnærming til lærernes arbeid krever at lærerne opptre som ledere i klasserommet samtidig som de utvikler gode relasjoner til den enkelte elev slik at de er i posisjon til å korrigere elevatferd kontinuerlig.

Autoritativt lederskap i klasserommet kommer til uttrykk gjennom gode relasjoner som uttrykker interesse, omsorg og respekt. Ved siden av denne personlige støtten er akademisk støtte i form av generell og individuell tilrettelegging og oppfølging av faglig arbeid sentralt. Det samme er lærerens kontroll som kommer til uttrykk når standarder blir truet eller brutt. Da skal den eleven det gjelder oppleve at læreren har vilje, ferdigheter og mot til å reagere for å korrigere elevens atferd. Dette gjennomføres respektfullt overfor de elevene det gjelder. Andre elever opplever samtidig at læreren kan og vil ivareta deres trygghet, trivsel og arbeidsro dersom dette trues av væremåten til medelever.

Bredde

Det er en betydelig gevinst for skolene at den arbeidsinnsatsen utviklingsarbeidet krever gir ringvirkninger over et stort område. På den måten kan man redusere risikoen for at skoler/ansatte går lei av stadig nye satsingsområder. I Respektprogrammet jobbes det parallelt mot mange sider ved organisasjonen slik at endring skal få mulighet til å slå rot og bli en del av den daglige driften/ordinære pedagogikken.

Respektprogrammet skal stimulere positiv atferd hos elevene og redusere omfanget av flere typer atferdsproblem. Dette gir stor bredde i målområdet til programmet.

Innsatsfeltet er også bredt; øke kvaliteten på lærernes klasseledelse, bedre klasse- og skolemiljøet.

Bredde kommer også til uttrykk ved at arbeidet med programmet skal involvere et bredt spekter av aktører; skoleledelsen, lærerne, assistenter, foreldre, råd og utvalg, og samarbeidsparter. På barnetrinnet trekkes SFO inn.

Konsistens

En person som er konsistent er gjenkjennbar over tid og på tvers av situasjoner. Det er samsvar mellom holdninger og væremåte, selv om atferd selvsagt varierer fordi den er

tilpasset situasjon og arena. Et annet ord som ofte benyttes for å beskrive konsistens er integritet. Det er trygt og forutsigbart å forholde seg til et menneske med integritet fordi han eller hun har en kjerne av noe stabilt og forutsigbart som har gjennomslagskraft når konkrete handlingsvalg skal gjøres. Respektprogrammet oppmuntrer imidlertid ikke til en uniformering av de voksne på skolen, men en integritet som er kombinert med respekt for kollegaer og vedtak. Dette er personlig styrke hos den voksne, som barn og unge trenger.

På en Respektskole er det ikke bare et mål at enkeltlæreren, og andre voksne, skal fremstå som konsistente, men også at de voksne skal være samstemte. Kollektive holdninger og handlinger skal prege de ansatte, slik at de rolleforventninger og reaksjoner som elevene møter er uavhengig av hvem av de voksne eleven er i kontakt med.

Det forutsetter god ledelse og godt samarbeid når felles policy utvikles, og det forutsetter forpliktelse og lojalitet når beslutninger er tatt.

De ulike aktiviteter og tiltak som skolen iverksetter som en del av Respektprogrammet skal også synliggjøre konsistens. Dette skjer når for eksempel budskap som formidles av rektor på en fellessamling er gjenkjennbart i forhold til det som formidles av læreren i klassen, assistenten på SFO og i tiltak i møte med enkeltelever. Det styrker arbeidet og gir utslag i økt påvirkningskraft dersom skole og hjem også kan være konsistente i sine forventninger, krav og støtte til elevene.

Kontinuitet

Respektprogrammet er et utviklingsarbeid, det vil si et endringsarbeid. Endring vil ofte møte motkrefter, for eksempel i den kraft som ligger i vaner. Mye utviklingsarbeid i skolen har en motivert og profilert start hvor man kommer godt i gang, men i det lange løp tar de daglige krav og utfordringer oppmerksomheten og ting glir lett tilbake til slik de var før. Dersom dette skjer igjen og igjen utvikles det, forståelig nok, en tretthet mot endringsarbeid generelt. "Vi har prøvd det før", " Det blir allikevel ingenting av det", "Det er bare å sitte stille og vente, det går nok over."

Kontinuitet i arbeidet er et virkemiddel for å gjøre endringsarbeid og utvikling mulig. Respektprogrammet innebærer at ledelsen retter kontinuerlig oppmerksomhet mot programarbeidet. Aktiviteter og tiltak som introduseres må følges opp, etterspørres, støttes og evalueres. Når et tiltak er innarbeidet introduseres nye, samtidig som det første opprettholdes. Kontinuitet må ivaretas av ledelsen i forhold til personalet, og av lærerne i forhold til elevene. Også i forhold til foresatte må den informasjon og involvering som skjer i oppstarten av programmet følges opp med kontinuerlige drypp

av informasjon og introduksjon av nye tiltak, perspektiver og samarbeid.

Disse fire faglige prisnippene er plattformen i Respektprogrammet og former både faglig innhold og implementering. Det faglige innholdet formidles i kursdager til alle ansatte, og vi skal i det følgende gi et innblikk i dette ved å presentere kursdagene.

Faglig innhold og kursdager

Opplæringsdelen i Respekt består av seks hele kursdager for alle ansatte på skolen og noen seminarer for grupper som skal ha spesielle funksjoner i skolens programarbeid. På kursdagene i Respekt blir det faglige innholdet formidlet i form av faglige prinsipper og praktiske eksempler. I tillegg til de ansatte kan FAU, helsesøster eller andre med viktige funksjoner i skolen delta på kursene. Prosjektgruppen deltar i tillegg på forankringsseminar over to dager i starten av programmet, og et oppfølgingsseminar midtveis i programmet som handler om å drive utviklingsarbeidet videre.

Kursene for hele personalet

Klasseledelse kan stå som overskrift for alt det faglige innholdet som formidles på kursdagene. Hvert kurs har en varighet på en dag, og det er tre slike kursdager hvert av de to årene programmet varer. Opplæringen er organisert slik at de ulike kursene retter oppmerksomheten mot forskjellige sider ved de utfordringene læreren står overfor. Tema for kursene er:

Første år

1. God start
2. Klasseledelse, konsentrasjon og disiplin
3. Mobbing

Andre år

1. Samarbeid skole – hjem og skolesamfunnet
2. De sårbare elevene
3. Tunge atferdsvansker og intervensjoner

God start

Den første kursdagen i Respekt, God start, gjennomføres om våren for å gi god tid til å planlegge skolestart i august.

Første skoledag om høsten er elevenes første møte med Respektprogrammet og gir spesielt god mulighet for å sette nye trender og skape positive forventninger til klassen/skolen. Det sosiale klimaet er mer formbart når klassen er ny eller har hatt en lengre

pause. Dette er også den anledningen da læreren mest effektivt kan etablere seg som leder for klassen. Det samme gjelder i SFO.

Kursdagen om god start tar opp hva som gjør at læreren, og andre voksne på skolen, har spesiell gjennomslagskraft de første dagene av skoleåret. Ved å kjenne til de prosessene der påvirkningen skjer, kan man planlegge hva man vil etablere. Det blir formidlet prinsipper for en god start og hvordan man praktisk kan legge vekt på myndighet og omsorg i sitt første møte med elevene. Måltrettet lederskap i oppstartfasen gir god anledning til å etablere gode standarder, strukturer og normer. I tillegg til fokuset på klassen/SFO rettes også oppmerksomhet mot oppstarten i skolegården og andre fellesarenaer på skolen. Også her er det viktig å bruke tiden ved skolestart for å sette positive trender som skaper godt klima og positive forventninger. Dessuten er skole – hjem samarbeidet en viktig del av klasseledelse, og oppstarten av dette samarbeidet blir tatt opp.

Innledningsvis på første kursdag presenteres perspektiv på elevatferd ut fra reaktiv og proaktiv aggressivitet som har stor betydning for forekomsten av problematferd (Vaaland m.fl., akseptert). Begge de nevnte aggresjonstypene er sensitive for sosialt klima og lærerens lederstil. Innsikt i disse sammenhengene gir læreren informasjon om noen risikomomenter i forhold til ledelse og utvikling av miljøet i klassen. Dette er nyttig for at læreren skal kunne ligge i forkant av problemutviklingen og etablere ledelse på en måte som forebygger problematferd.

Det første steget inn i Respektprogrammet knyttes til skolestart og begynnende klasseledelse. Elevene møter allerede fra første skoledag autoritative voksne som godt forberedt tar imot elevene og møter dem med omsorg, interesse, myndighet og tydelige krav. Elevene skal også merke at dette er noe de voksne på skolen samarbeider om.

God planlegging er nødvendig for at enkeltlærerne og skolen samlet sett skal lykkes med å nyttegjøre seg fullt ut den spesielle anledningen/muligheten for skoleutvikling som ligger i oppstarten.

Klasseledelse, konsentrasjon og disiplin

Dette kurset, som arrangeres om høsten, retter oppmerksomheten mot hverdagslivet i klasserommet/SFO og hvordan ledelse kan utøves. God ledelse forutsetter autoritet, og for å bli en gyldig autoritet for elevene må man vinne elevenes tillit. Dette er noe den enkelte må arbeide med. Samtidig er det et viktig tema for samarbeid i kollegiet.

Relasjonene i klassen/gruppen er et svært viktig innsatsområde. Gode relasjoner til hver elev gir påvirkningskraft til å inspirere, motivere og stille krav. Omsorg og interesse

er å investere i relasjoner, samtidig som den omsorg og interesse eleven møter vil øke i verdi når det gis av en person man har en god relasjon og høy tillit til. En god leder skal også legge til rette for utvikling av gode relasjoner elevene imellom. Den som selv har gode relasjoner til hver enkelt av elevene er i den beste posisjon for også å utvikle gode forhold mellom elevene.

Samtidig som klasselederen arbeider med relasjonene i det sosiale fellesskapet som klassen er, må han også ivareta gode fellesreferanser i gruppen. Fellesreferanser er noe alle i klassen eier sammen i form av kunnskap, meninger, mål, ferdigheter, opplevelser osv., og det er med på å skape en fellesskapsfølelse eller felles identitet i gruppen. For en klasseleder kan det være nyttig å tenke i to hovedgrupper av slike fellesreferanser; det man kan gjøre sammen/felles ferdigheter, og det som er felles tankegods. Et eksempel på det første er rutiner og prosedyrer der elevene utøver felles praksis knyttet opp mot spesifikke situasjoner. Eksempel på det andre kan være en felles opplevelse fra en kjekk ekskursjon.

I Respektprogrammet legges det stor vekt på å øke kunnskap og kompetanse i klasseledelse som skal prege hverdagslivet i skolen. Dette arbeidet skjer samtidig som livet i skolen først og fremst kjennetegnes av faglig fokus. Arbeidet med ledelse og de sosiale sidene ved klassens liv er sånn sett virkemidler for å realisere skolens oppdrag. God klasseledelse er et redskap for å bygge gode læringsmiljøer og for å forebygge problematferd av mange slag.

Tross godt forebyggende arbeid vil det også oppstå situasjoner der man må korrigere elever i forhold til manglende konsentrasjon, uro og bråk. Når slike situasjoner oppstår er det av stor betydning, både for den aktuelle situasjonen og for det forebyggende perspektivet på sikt, at man kan stoppe den negative atferden og skape trygghet og ordnede arbeidsforhold for elevene. I Respektprogrammet formidles det kunnskap om effektive teknikker og prosedyrer i møte med vanskelige situasjoner. Målet er at skolens ansatte skal få økt innsikt og bevissthet om hvilke handlingsmuligheter de har, samt mot og støtte til å utøve kontroll når det trengs.

De som lykkes best med å stoppe negativ atferd er de som også er effektive med hensyn til relasjonsarbeid og de andre sidene ved klasseledelse som utføres når det ikke er problemer.

Mobbing

Dette kurset er om våren det første året. Her gis det informasjon om ulike former for mobbing, årsaksmønstre, forebygging, avdekking og intervensjon.

Mobbing er ikke en konflikt, men gjentatte overgrep mot en elev som ikke kan forsvare seg. Mobbingen kan utføres gjennom nærkontakt og ta preg av fysiske overgrep, ondsinnet erting eller utfrysing. Digital mobbing gjennom mobiltelefonen, PC og internett har økt jevnt de senere årene. Både ved nærkontakt og fra distanse kan mobbingen være åpen og synlig eller skjult for de voksne. Noen grupper, særlig de med homofil, -lesbisk, -eller bifil seksuell orientering, er mye involvert (Roland & Auestad, 2009).

God, generell ledelse forebygger, og dette kan understøttes av mobbingsfokuset forebygging i form av samtaler og andre metoder. God ledelse og dermed autoritet er også en viktig plattform for å oppdage og gripe inn. En effektiv intervensjonsmetode blir presentert.

Skole – hjem samarbeid & skolesamfunnet

Kurset blir avholdt tidlig om høsten det andre året.

Respektfullt og nært samarbeid med de foresatte er en viktig standard i programmet. Kurset gir prinsipper og metoder for kommunikasjon i klasseforeldremøtene og de personlige konferansene, samt annen kommunikasjon. Ved siden av generell standard og innhold i disse møtene, tar kurset opp spesielle spørsmål knyttet til forskjeller mellom de foresatte; sosial status og ressurser, etnisk bakgrunn og felles/delt omsorg for eleven. Videre legges det vekt på spesielt krevende kommunikasjon. Rollen til klassekontaktene og FAU henviser i stor grad til skolesamfunnet.

Respektprogrammet har et sterkt fokus på lederskap fra de voksne på skolen; rektor, lærerne og andre. Det er på denne plattformen skolen best kan gi økende ansvar til elevene. Et perspektiv i temaet skolesamfunnet er å gradvis bygge ut en struktur av skolerelaterte roller til elever, både på klassenivå og på skolenivå. Et annet perspektiv er å knytte skolen sterkere til nærmiljøet.

Sårbare elever

Skolens praktisering av voksenrollen har betydning for hvor mye problematferd som oppstår og hvor effektivt det er mulig å stoppe denne. Den autoritative voksenrollen og god klasseledelse er også gunstig i forhold til elever som sliter med andre typer problemer enn utagerende atferd. Sårbare elever rammes ekstra hardt dersom klassemiljøet er preget av utrygge relasjoner, mangel på god ledelse osv. I Respektprogrammet formidles også kunnskap om elever med emosjonelle problemer og hvordan skolen best kan arbeide for å forebygge problemutvikling, samt legge til rette for læring, trivsel og positiv utvikling hos denne elevgruppen. Posttraumatiske

forhold, særlig for de elevene som blir mobbet, har en sentral plass i kurset. Kurset er lagt til slutten av høsten andre året.

Tunge atferdsproblemer & intervensjoner

Dette er den siste kursdagen i programmet og arrangeres siste semesteret. På kurset går en grundig inn på årsaksfaktorer, særlig aggresjonsprofiler og på ulike atferdsformer.

God klasseledelse forebygger også de tunge atferdsproblemene og trådene trekkes til dette temaet med vekt på relasjonsbygging, kontroll og presis intervensjon. Noen tunge atferdssaker krever koordinerte tiltak overfor mange parter. Eksempler kan være alvorlige mobbesaker, svært store disiplinproblemer i en klasse og kombinasjoner av dette. En bred intervensjon vil rette seg mot både hovedaktører og mot sosiale systemer som påvirker hovedaktørene. Kurset tar også opp ulike problemtyper og løsningsmodeller. Organisatoriske modeller og regelverk tas også opp. Det legges vekt på prinsippet om tidlig innsats.

Materiell

Fra og med skoleåret 2011/12 tilbyr Respektprogrammet et omfattende materiell.

Filmatisering

Det lages en filmatisert kortversjon til bruk på hvert av de seks kursene a ca. 20 minutter. Hver film inneholder illustrasjoner av de temaene kurset inneholder, samt kommentarer. I tillegg vil det til hver kursdag bli utarbeidet en verktøykasse med ytterligere filmillustrasjoner. Kursholder vil bruke deler av dette materialet under kurset.

Tilsvarende vil det bli laget filmatisert materiell til støtte for forankrings- og implementeringsarbeidet.

Skolene som deltar bruker filmmaterialet i implementeringen etter en bestemt mal.

Tekster

Det heftet du leser nå er nummer én i en serie om Respektprogrammet. Disse tekstene legges på nettet. Det vil bli laget lenker i tekstene til filmillustrasjoner og annet.

Andre tekster, som artikler og rapporter om ulike sider ved programmet, foreligger også.

Resultater

I Norge brukes det en rekke program for å bedre elevenes psykososiale helse og atferd

atferd. Utdanningsdirektoratet (Nordal, Gravrok, Knudsmoen, Larsen & Rørnes, 2006) og Ungsinn (Mørch, 2010) har evaluert disse programmene ut fra bestemte kriterier som teoriforankring, metode, materiell og effekt. I begge evalueringene var Respektprogrammet blant de få topprangerte programmene.

Den oppgraderingen av materiell og støtte til skolene som nå gjøres, og som er berørt i dette heftet, kan gjøre programmet enda bedre.

Avslutning

Senter for atferdsforskning arbeider fortløpende med forskning om innhold og arbeidsmetoder i Respekt. Kunnskap som utvikles gjennom dette forskningsarbeidet, samt de erfaringer som blir gjort i samarbeid med skolene vil fortløpende innarbeides i programmet. Nye tema kan bli lagt til og forhold som viser seg å kunne styrke implementeringsarbeidet vil bli innarbeidet.

Det er barne- og ungdomsskoler som er målgruppen for programmet slik det foreligger i dag, og det er i grunnskolen programmet er blitt forskningsmessig evaluert. Det er god grunn til å anta at programmets grunnprinsipper også vil være gangbare for videregående skoler, og det er gjort noen erfaringer med å gjennomføre deler av programmet, også i videregående skole. En helhetlig programutvikling med sikte på videregående skole kan bli aktuelt.

Iblant diskuteres det hvorvidt det er en konflikt mellom et faglig læringstrykk og det sosiale fokuset som ligger i Respektprogrammet. Hensikten med programmet er å støtte opp om det faglige arbeidet gjennom styrket ledelse på alle nivå i skolen og utvikling av sterke og gode betingelser for læring. Selv om Respektarbeidet retter mye oppmerksomhet mot sosiale forhold, skal alt arbeidet gjennomføres som en integrert del av det faglige arbeidet, ikke isteden for det. Erfaring fra skoler som har lyktes med å implementere Respektprogrammet er at vilkårene for læringsarbeid blir bedre.

Referanser

Ertesvåg, S. K. & G. S. Vaaland (2007)

"Prevention and Reduction of Behavioural Problems in School: An evaluation of the Respect program." *Educational Psychology* 27(6): 713-736.

Mørch, W.-T. (2010)

http://ungsinn.uit.no/portal/page/portal/Forebyggingsbasen/startside/artikkel?p_document_id=190331 (nedlastet 10.12. 2010).

Nordal, T., Gravrok, Ø., Knudsmoen, H., Larsen, T. M. B., & Rørnes, K. (Red.) (2006)

Forebyggende innsatser i skolen. Rapport fra forskergrupper oppnevnt av Utdanningsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet om problematferd, rusforebyggende arbeid, læreren som leder og implementeringsstrategier. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Roland, E. (2007)

Mobbingens psykologi. Oslo: Universitetsforlaget.

Roland, E. & Auestad, G. (2009)

Sekseuell orientering og mobbing. Stavanger: Senter for atferdsforskning.

Storvoll, E. & Wichstrøm, L. (2002)

"Do the risk factors associated with conduct problems in adolescents vary according to gender?" *Journal of Adolescence* 25: 183-202.

Ttofi, M.M., Farrington, D.P., & Baldry, A.C. (2008)

Effectiveness of programmes to reduce school bullying. Report prepared for The Swedish national Council for Crime Prevention. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Vaaland, G.S., Idsoe, T. & Roland, E. (akseptert)

Aggressiveness and disobedience. Publiseres i *Scandinavian Journal of Educational Research*.